

Мякушко О.І. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / О.І.Мякушко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: зб. матеріалів V міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). – Київ: Симоненко О. І., 2019 – С. 146-150.

**Мякушко Оксана Іванівна,
кандидат психологічних наук,
Інститут спеціальної педагогіки та психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України,
м. Київ, Україна**

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ БАТЬКІВ ДІТЕЙ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. В статті надані рекомендації з психологічного супроводу родини щодо оптимізації взаємодії батьків зі своєю особливою дитиною, описані різні форми допомоги, яку може надати психолог батькам дитини з інтелектуальними порушеннями, окреслені напрями і орієнтовні заняття тренінгу з підвищення батьківської компетентності.

Ключові слова: діти з порушеннями інтелектуального розвитку, психолого-педагогічний супровід родини, тренінг з підвищення батьківської ефективності.

Miakushko O.I. Peculiarities of psychological and pedagogical support for parents of children with intellectual disabilities. In this article the recommendations on family psychological support to optimize the parental interaction with their special child are given, the various forms of assistance that can be provided by a psychologist to parents of a child with intellectual disabilities are described, the directions and examples of training sessions to improve parental competence are outlined.

Keywords: children with intellectual disabilities, psychological and pedagogical support of the family, training to improve parental efficiency.

Постановка проблеми. Однією з передумов всебічного розвитку дитини є *нормалізація у неї тонічної регуляції*, яка в більш широкому розумінні (не лише як тонус нервово-м'язового апарата) трактується М. Бернштейном, У. Грей, О. Лурією і Д. Узнадзе як тонічна активність всього організму. З такої точки зору та на підставі багаторічної практичної роботи з особливими дітьми, Б. Архіпов, О. Максимова і Н. Семенова [1] пропонують розглядати рівень тонічної регуляції (в якості рівня психічного реагування цілого організму) як рівень цілісного прийняття довкілля, вписування (організму, тіла, особистості) в навколишній світ (в тому числі середовище спілкування) і довіри до нього та вважають його *основою формування психіки дитини* (усвідомлення себе, Я-свідомості). За Т. Скрипник, цей рівень є підґрунтям соціального інтелекту.

Мякушко О.І. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / О.І.Мякушко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: зб. матеріалів V міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернівці (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). – Київ: Симоненко О. І., 2019 – С. 146-150.

Ґрунтуючись на цих позиціях, в запропонованій нами моделі навчально-пізнавальних компетентностей (в рамках інформаційного і структурно-функціонального підходу до психічної діяльності) рівень тонічної регуляції виділено в якості ресурсної складової як в біологічно обумовленому аспекті навчально-пізнавальної діяльності (в якості внутрішньої й зовнішньої детермінант функціональної системи психіки, що сприяють активізації пізнавальної діяльності та зосередженості на неї), так і в її соціальному аспекті (як почуття безпеки і довіри) [2].

З метою забезпечення базового почуття безпеки і довіри важливого значення набуває налагодження теплих і безпечних стосунків дитини, перш за все, з дорослими в її оточенні – з близьким дорослим (матір'ю чи особою, що її замінює), педагогами й спеціалістами. Отже, робота у цьому напрямі є однією з граней *психолого-педагогічного супроводу* дітей з інтелектуальними порушеннями зі створення максимально сприятливих умов для навчання, розвитку, виховання і соціалізації особистості. Це узгоджується з біо-психо-соціальною моделлю розуміння інвалідності, яка наразі запроваджується в Україні і в якій спілкування та формування стосунків з близьким дорослим виступає одночасно як важлива навичка (Активність), сфера залучення до суспільного життя (Участь) та умова розвитку (Фактори середовища), що є важливими для кожної дитини незалежно від типу та структури порушень.

Враховуючи доведену у всьому світі ефективність ранньої корекції й розвитку дитини з особливими потребами, підвищується роль і значення педагогічної компетентності батьків. Важливим визнається *включення батьків* в корекційно-розвивальний процес, постійний розвиток їх педагогічної компетентності, а також *організація* для батьків, психологів і педагогів дітей з особливими потребами *консультативно-методичної та психолого-педагогічної допомоги і підтримки* [5].

Втім, створення такої системи в Україні знаходиться ще у стадії розвитку, що обумовлює актуальність пошуку шляхів оптимізації взаємодії батьків (чи

Мякушко О.І. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / О.І.Мякушко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: зб. матеріалів V міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). – Київ: Симоненко О. І., 2019 – С. 146-150.

осіб, що їх замінюють) зі своєю особливою дитиною та підвищення їхньої компетентності як важливої складової психолого-педагогічного супроводу родин дітей з особливими потребами.

Аналіз наукових досліджень. На сьогодні досягнуто певних успіхів у визначенні умов, які визначають успішність реалізації психолого-педагогічного супроводу дитини на її індивідуальному освітньому маршруті. Встановлено, що передусім, краще, щоб комплексна допомога дитині була розпочата якомога раніше й мала інтенсивний характер. Тому важливими є *координація діяльності установ* корекційно-компенсаторної спрямованості. Наразі актуальним є налагодження взаємодії спеціалістів не лише всередині одного відомства, а між відомствами, щоб мати змогу надавати міждисциплінарну й трансдисциплінарну терапію (тобто, *холістичний, комплексний підхід*).

Визначено ключові принципи *Раннього втручання*, зокрема, орієнтований на особливості кожної сім'ї *сімейно – центрований підхід* (який передбачає паритетні відношення батьків і спеціалістів, адже саме батьки є експертами щодо розвитку своєї дитини), навчання і розвиток *у природному для дитини середовищі та рутинно-центрований підхід* (тобто, спрямування на всі сторони життя дитини та підвищення якості повсякденного життя сім'ї, територіальну доступність та формат довготривалої допомоги – 1-2 рази на тиждень).

Українськими дослідженнями останніх років встановлено [4, 5], що вибудовувати теплі й дієві стосунки зі своїми особливими дітьми батькам найчастіше заважають два основних дефіцити, які стосуються емоційного компоненту взаємодії (неприйняття дитини) та її операційної сторони, пов'язаної із недостатньою обізнаністю батьків у педагогічних технологіях.

Актуальність оптимізації взаємодії батьків зі своєю особливою дитиною обумовила **мету статті**: висвітлити форми допомоги, яку може надати психолог батькам дітей з інтелектуальними порушеннями та окреслити важливі напрями тренінгу з підвищення компетентності батьків.

Мякушко О.І. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / О.І.Мякушко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: зб. матеріалів V міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). – Київ: Симоненко О. І., 2019 – С. 146-150.

Виклад основного матеріалу та результати досліджень. Психолог може надати допомогу батькам дитини з інтелектуальними порушеннями в різній формі. По-перше, це *консультативно-психологічна допомога*, яку можуть надавати працівники ІРЦ, практичні психологи освітніх й реабілітаційних установ, а також центрів соціально-психологічної реабілітації. Консультації можуть стосуватися особливостей розвитку дитини, технології її розвитку й навчання в межах можливостей дитини, її поведінки та в цілому організації життєдіяльності дитини та її сім'ї тощо. Наприклад, це можуть бути відповіді на запитання матері щодо спілкування з дитиною раннього віку («Як спілкуватися?», «Як гратися?», «Які іграшки підходять?», «Не можу цілий день тримати її на руках» тощо), мотивації дитини на корекційно-розвиткову роботу, допомоги зі створення особистого простору (інформування про допомогу служб, розподіл і делегування обов'язків).

При цьому, додержуючись принципу партнерства з дитиною та її родиною та принципу бути «на боці з дитиною», важливо, щоб спеціалісти надавали послуги не лише в ресурсно-забезпечених умовах освітніх закладів чи реабілітаційних центрів, але й допомагали батькам організувати роботу з дітьми в реальних домашніх умовах сім'ї.

Ще однією чутливою темою для обговорення може бути *підтримка братів і сестер дитини з особливими потребами* та її правил. Від надання якісної психологічної допомоги і підтримки (вчителям, батькам і дітям в класі – як з особливими потребами, так і з нормотиповим розвитком) залежить й успішність *інклюзії дітей з особливими потребами в освітньому просторі*.

Вкрай потрібною формою роботи є допомога батькам у встановленні ресурсних соціальних зв'язків, що передбачає знаходження інших батьків з дітьми з особливими потребами або організація для батьків *Груп підтримки*, в яких вони можуть поділитися своїми проблемами та обмінятися з іншими шляхами їх вирішення. Такі групи також можуть сприяти згуртуванню батьків

Мякушко О.І. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / О.І.Мякушко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: зб. матеріалів V міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). – Київ: Симоненко О. І., 2019 – С. 146-150.

заради спільного вирішення потреб їх дітей, зокрема, організації дозвілля (театральних постанов, екскурсій, виїздів на природу, літніх таборів) тощо.

Батьки можуть також потребувати *психотерапевтичної допомоги*, щоб справитися з власними важкими переживаннями й травмами, які перешкоджають встановленню теплих стосунків зі своїми дітьми та компетентному виконанню своїх обов'язків. У випадку негативного емоційного фону у взаємодії з дитиною (коли батьки чи особи, які їх замінюють, відчують пригніченість, розгубленість, втому, почуття провини) важливо відновити у дорослих почуття спроможності розв'язувати проблеми. У випадку виникнення негативних почуттів у дорослих під час реабілітації (коли вони виявляють гіперпіклування, необґрунтовану жалість – «замучили бідну дитину», підсвідомий спротив чи саботаж) потрібно формувати у них позитивні установки щодо можливостей дитини.

Втім, найбільш швидкою й ефективною формою роботи з усунення бар'єрів у взаємодії батьків з їхніми дітьми з особливими потребами та розвитку педагогічної компетентності батьків є *тренінги*. Психолог може проводити тренінги, спрямовані на зняття у батьків почуття провини та інших негативних емоцій, розвитку вмінь взаємодіяти з дітьми, підвищення ефективності спілкування, оволодіння навичками з різних навчальних технологій (методики прикладного аналізу поведінки АВА, Флортайму, сенсорної інтеграції, арт-терапії тощо), а також задля актуалізації їхніх ресурсів і профілактики емоційного вигорання й перевтоми.

Зазначимо, що саме режим тренінгів дозволяє найкраще сформувати у батьків на практиці вміння і навички, необхідні для побудови оптимальних дитячо-батьківських відносин і, відповідно, в цілому активізації психіки дитини та її вписування в середовище спілкування. І оскільки лише компетентні батьки зможуть виховати компетентну дитину, нами був розроблений тренінг з підвищення батьківської ефективності. Його основною метою є сприяння формуванню якісної, безпечної й довірливої взаємодії між батьками і дитиною

Мякушко О.І. Особливості психолого-педагогічного супроводу батьків дітей з порушеннями інтелектуального розвитку / О.І.Мякушко // Діти з особливими потребами в освітньому просторі: зб. матеріалів V міжн. конгресу зі спеціальної педагогіки, психології та реабілітології «Діти з особливими потребами в освітньому просторі», 10-11 жовтня 2019 року, Чернігів (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка). – Київ: Симоненко О. І., 2019 – С. 146-150.

за рахунок подолання двох вищезгаданих дефіцитів у батьків. Тренінг ґрунтується на ідеях Х. Жино щодо важливості піклування, спілкування і відчуття реальності та спрямовується на: надання батькам емоційної та інформаційної підтримки (адже, за Х.Жино, без емоційного «перевиховання» батьків неможливо допомогти дитині і підтримати її емоційний розвиток); формування навичок, необхідних для взаємодії з дітьми без застосування покарань; підвищення педагогічної освіти батьків, формування у них вмінь працювати в рамках різних програм навчання й розвитку дітей.

Список літератури:

1. Архипов, Б. А. Уровень тонической регуляции, как основа формирования психики ребенка / Б.А.Архипов, Е.В.Максимова, Н.Е.Семенова // "Психотерапия", 2010. - №5 (89), - С. 24-33.
2. Мякушко, О.І. Компетентнісний підхід у формуванні передумов пізнавальної і соціально-комунікативної діяльності у дітей з особливими освітніми потребами / О.І.Мякушко // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: зб.наук.праць: Вип. 13 / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. педагогіки та психології імені М.Ярмаченка НАПН України; [редкол. Бех І. Д. та ін.]. – Київ, 2018.- С.125-134.
3. Помощь родителям в воспитании детей. [пер. с англ.] - М.: Прогресс, 1992. - :256 с.
4. Склянська, О. В. Вивчення та корекція взаємодії батьків із дитиною раннього віку з порушеннями психофізичного розвитку за допомогою аналізу відеозаписів. / О.В.Склянська // Науковий вісник Херсонського державного університету. – Серія: «Психологічні науки». – 2018. – №2. – С. 229–233.
5. Чобанян А. Умови впровадження моделі психолого-педагогічного супроводу дітей з помірною розумовою відсталістю та їх сімей / А.Чобанян // The goals of the WorldScience. – 2016. - №2 (6), vol.4. - С. 49-52.